

УДК 351:338.24

В. В. Сиченко, доктор наук з державного управління, завідувач кафедри менеджменту організацій Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

В. В. Мареніченко, аспірант кафедри менеджменту організацій Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Досліджено систему податкових преференцій для підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. Охарактеризовано головні бар'єри, котрі перешкоджають ефективному впровадженню інноваційних технологій. Досліджено передові механізми забезпечення інноваційного розвитку бізнесу в розвинених країнах. Розроблено пропозиції з удосконалення сучасного механізму державного регулювання інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу в Україні.

Ключові слова: механізми державного регулювання; державне управління інновації; малий та середній бізнес.

The system of tax preferences for enterprises engaged in innovative activities was investigated. Were characterized the main barriers that prevent effectively implement innovative technologies. We advanced investigated mechanisms of providing innovative business development in developed countries. Were suggestions to improve the modern mechanism of state regulation of innovative small and medium business in Ukraine.

Key words: mechanisms of state regulation; governance innovations; small and medium businesses.

Постановка проблеми. Згідно зі світовим досвідом рушій ефективного економічного та соціального розвитку країни – інновації. Активне використання інновацій у бізнесі та, як показує практика, саме у сфері малого і середнього бізнесу, супроводжується зниженням енергоємності виробництва, підвищенням продуктивності праці та конкурентоспроможності країни.

Непослідовність і безсистемність української політики у проведенні науково-технічної й інноваційної роботи, а також заходів з підтримки високотехнологічних виробництв призводить до зниження рівня інноваційного розвитку (переважно низькотехнологічних сировинних галузей). Усе це впливає на зниження попиту на наукові дослідження й фактичне припинення інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення тенденцій і механізмів розвитку малого та середнього бізнесу, створення теоретичної бази державного регулювання, дослідження особливостей інноваційного розвитку зробили І. Алексєєв, О. Дацій, П. Іванюта, Н. Зінько, М. Корецький, Є. Максимець, О. Романко, Н. Шевченко, О. Чернова.

Зважаючи на стратегічні пріоритети нашої держави до входження в ЄС і постійну мінливість політичного та економічного середовища, наявне державне регулювання стимулювання інноваційної діяльності потребує вдосконалення. З цього випливає актуальність

© В. В. Сиченко, В. В. Мареніченко, 2015

розробки та застосування ефективних механізмів стимулювання інноваційного розвитку підприємств.

Мета статті – пошук механізмів державного регулювання інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу. Завдання дослідження: проаналізувати сучасне світове державне регулювання малого та середнього бізнесу, українського інноваційного розвитку й основних бар'єрів, що заважають успішному розвитку інновацій у сфері малого та середнього бізнесу.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах слід виокремити основні бар'єри, які перешкоджають ефективному впровадженню інноваційних технологій:

- недостатні законодавча й інституційна бази для підтримки бізнесу (переважно в системі оподаткування);
- скорочення кількості підприємців, котрі прагнуть працювати на ринку високих технологій (здебільшого через високу вартість консультаційних послуг і, відповідно, брак знань в інноваційних сферах бізнесу);
- низький рівень доходу, що не створює стимулів і фінансових можливостей працювати на довгострокову перспективу [1].

Із сукупності механізмів і заходів державного регулювання слід виокремити один важливий чинник інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу – систему оподаткування. Від її ефективності залежать темпи розвитку малого та середнього бізнесу, зростання зайнятості населення, доля його виробництва у валовому внутрішньому продукті країни.

Нині одна з головних перешкод для розвитку підприємницького сектора нашої держави – недосконалість податкової системи. Неузгодженість і нестабільність податкового законодавства, значна кількість і частота внесення змін та доповнень до нормативно-правових актів негативно позначається на діяльності суб'єктів підприємництва, а також знижує привабливість національної економіки для іноземних інвесторів. Упродовж останніх років Україна отримала репутацію країни з низькою передбачуваністю податкової системи.

Зауважимо, в розвинених країнах уже існують дійові механізми забезпечення інноваційного розвитку бізнесу. Для стимулювання інноваційної діяльності за кордоном застосовують різні податкові преференції або їх поєднання за такими умовами:

- надання дослідницького та інвестиційного податкового кредиту (відтермінування податкових платежів у частині витрат із прибутку на інноваційні цілі);
- зменшення податку на приріст інноваційних витрат;
- “податкові канікули” упродовж кількох років на прибуток, отриманий від реалізації інноваційних проектів;
- зниження ставок податку на прибуток для замовних і спільних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР);
- зв'язок надання пільг, зважаючи на пріоритетність наявних проектів;
- пільгове оподаткування прибутку, отриманого в результаті використання патентів, ліцензій, “ноу-хау” й інших нематеріальних активів, які входять до складу інтелектуальної власності;
- зменшення оподаткованого прибутку на суму вартості приладів та обладнання, що передаються ВНЗ, НДІ й іншим інноваційним організаціям;
- відрахування з оподаткованого прибутку внесків до благодійних фондів, діяльність яких пов'язана з фінансуванням інновацій;
- зарахування частини прибутку інноваційної організації на спеціальні рахунки з подальшим пільговим оподаткуванням у разі використання на інноваційні цілі [2].

Важливий метод фінансової допомоги держави – пільгове кредитування інноваційного підприємництва. У Франції поширено два різновиди пільгових позик: позики, які повертають у разі успіху, та позики з пільговими процентами. В Японії позики на пільгових умовах з метою стимулювання малих підприємств надають для виконання таких проектів, як розробка нової технології та нових різновидів продукції, сприяння технічній і виробни-

чий кооперації підприємств малого бізнесу, відродження дрібних підприємств у загальному контексті розвитку економіки певних регіонів тощо.

Використовуються також різноманітні податкові пільги щодо стимулювання НДДКР. В Японії малі та середні підприємства мають право зменшувати податок на прибуток у розмірі 7 % інвестицій у передову техніку й технології. У Канаді аналогічна знижка коливається від 7 % до 20 %. В Іспанії діють постійні податкові кредити в розмірі 20 % видатків на НДДКР. У Бельгії дозволено зменшувати оподатковуваний прибуток на 13,5 % інвестиційних витрат для малих і середніх підприємств. У Голландії з оподаткованого прибутку можна відраховувати частину інвестиційних витрат – близько 20–25 % [3].

У країнах ЄС лідери з витрат на інновації: Швеція, Данія, Фінляндія, Німеччина, Франція та Нідерланди, де рівень цих витрат становить 3,8–7 % від загального обсягу виробництва і продажу продукції. В Ірландії ключова роль у стимулюванні використання інновацій належить податковій системі. Економічна політика Ірландії акцентує увагу на розвитку високих технологій, тому підприємства, котрі займаються інноваційною діяльністю, платять дуже низький прибутковий податок – 10 %. Інші фірми мають дворівневу податкову шкалу: 30 % для доходів до 50 тис. фунтів стерлінгів, 38 % для доходів понад 50 тис. фунтів стерлінгів.

Вартий особливої уваги досвід Індії, де з метою поживлення інвестицій в інновації впроваджено кілька змін у систему оподаткування. Наприклад, вилучення з прибуткового податку доходів з експорту програмного забезпечення. Інвестори, які створюють нові фірми в зонах вільної торгівлі, технологічних парках комп'ютерної техніки або технологічних парках програмного забезпечення, мають 10-річні “податкові канікули” [4].

Для активізації інвестиційної й інноваційної діяльності в Україні та стимулювання розвитку реального сектора економіки у Податковому кодексі України вже реалізовано певні механізми та заходи:

- знижено загальний рівень податкового навантаження на суб'єктів господарювання за ставкою податку на прибуток підприємств з 23 % до 18 %;

- передбачено звільнення від оподаткування прибутку підприємств суднобудівної, літакобудівної та легкої промисловості, електроенергетики (від продажу електроенергії, виробленої з відновлювальних джерел енергії), машинобудування для агропромислового комплексу – до 2021 р.;

- звільнено від оподаткування 80 % прибутку підприємств, отриманого від продажу деяких енергозберігаючих товарів власного виробництва і 50 % прибутку, отриманого від здійснення енергозберігаючих заходів і реалізації енергоефективних проектів;

- передбачено встановлення ставки податку на прибуток підприємств для суб'єктів індустрії комп'ютерної програмної продукції до 2023 р. у розмірі 5 %.

Виходячи з вищезазначеного, зауважимо, що в Україні існує основа для інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу, але вона потребує вдосконалення.

Якщо поглянути на нашу державу в координатах міжнародних рейтингів, то можна побачити певну суперечливу картину. Наприклад, за Глобальним інноваційним рейтингом (складений агентством Bloomberg) Україна належить до 50 країн – лідерів світу за рівнем інноваційного розвитку. Найсильніші сторони України з погляду інноваційності:

- кількість населення з вищою освітою (6-те місце у світі);

- патентна активність (17-те місце);

- інтенсивність НДДКР (39-те місце);

- технологічні можливості промисловості (34-те місце).

Водночас піднятися вище в цьому рейтингу Україні заважає підсумкова низька ефективність економіки (69-те місце).

Причини такого парадоксу стають зрозумілішими, якщо проаналізувати дані інших міжнародних рейтингів. Згідно з оцінками Світового економічного форуму в Давосі, Україна належить до держав із середнім рівнем інноваційності (79-та позиція за фактором інно-

ваційності та досвідченості бізнесу). Привертає увагу нерівномірність і дисбаланс у розвитку різних складників інноваційності (Innovation) і факторів підвищення ефективності економіки (Efficiency Enhancers). Наприклад, усе, що стосується людських ресурсів – освіченості, наявності кваліфікованих кадрів, ринку праці, патентної активності населення, освітньої та наукової інфраструктури, – залишається на незмінно високому рівні. Однак інституційна та організаційна складові, в тому числі залучення компаній до інноваційних процесів, конкурентність на внутрішньому ринку, регуляторне середовище, рівень виробництва високотехнологічних продуктів, кількість підприємств інноваційної сфери, мало сприяють перетворенню інновацій у масові та всеосяжні. Таким чином, незважаючи на те, що суспільство має значний інноваційний, інтелектуальний і творчий потенціал, цей потенціал майже не впливає на економіку.

В Ізраїлі інноваційний бізнес стимулюється наданням фінансових грантів, податкових пільг і права на прискорену амортизацію. Інноваційні підприємства також отримують податкові пільги на 7 років, починаючи з першого року, коли підприємство отримає дохід. У Франції реалізується політика, побудована на поєднанні прямих і непрямих методів підтримки інновацій. Пряма фінансова підтримка надається у вигляді безвідсоткової позики строком до 5–6 років. Причому позика підлягає поверненню тільки у випадку успішного виконання проекту. За оцінками фахівців ANVA, в середньому 40–50 % наданих агентством кредитів повертаються. Як метод непрямой підтримки застосовується податкова знижка у розмірі 50 %, яка визначається з урахуванням досягнутого компанією збільшення витрат на НДДКР порівняно з рівнем базового року або середнього за певний період.

Активна підтримка інновацій забезпечується в Республіці Казахстан. Державна підтримка інноваційної діяльності здійснюється шляхом:

- надання інноваційних грантів суб'єктам інноваційної діяльності;
- фінансування через інститути інноваційного розвитку комплексу заходів інноваційного розвитку;
- фінансування інноваційних проектів з можливістю повернення або викупу сум фінансування за початковою вартістю;
- забезпечення проведення державою науково-технічної, економічної та в разі потреби екологічної експертизи інноваційних проектів.

Система оподаткування є важливим елементом забезпечення, підтримки й стимулювання інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу. Проте розвиток інновацій не може існувати без їх джерела (науково-технічної та науково-дослідної діяльності). Це місток для впровадження технологій у реальну економіку. Головний гравець на ринку інновацій – наукові установи та університети, які перетворюють нові знання в матеріальні блага [5].

Україна може забезпечити суттєвий поштовх у розвитку інноваційної економіки завдяки плідній співпраці науково-дослідних установ, університетів і бізнесу, ефективній системі освіти, зокрема професійної. Для цього необхідно створити належні умови, за яких влада, органи місцевого самоврядування та приватний сектор можуть максимально використати всі можливості під час проведення досліджень і впровадження інновацій, а також створити сприятливі умови для функціонування інноваційного бізнесу. Доцільно використовувати позитивний досвід розвинених країн щодо застосування інструментів стимулювання інноваційної діяльності, зокрема із зарахування витрат на дослідження і розробки до виробничих витрат підприємств, формування фондів науково-технічного розвитку. Необхідно підвищити роль науково-дослідних установ та університетів, щоб вони стали потужними осередками стимулювання інноваційної діяльності й розвитку регіонів. Вони мають надавати відповідну допомогу підприємствам для проведення інноваційної діяльності (консультаційні послуги та висококваліфікований персонал).

У світовій практиці взаємодія ВНЗ і бізнесу реалізується переважно шляхом проведення досліджень, а також спільної розробки й оцінювання курсів і програм. Наприклад, у Канаді,

якщо компанія замовляє певну наукову розробку університетові, то дослідження стає спільним: студент або аспірант, який проводитиме дослідження, певний проміжок часу знаходиться фізично в компанії, а іншу частину часу в університеті. Таким чином, можемо оцінити результати його діяльності. При цьому дослідник має змогу використовувати ресурси компанії університету, адже, наприклад, в університеті може бути краща лабораторія, а компанія направила практичну експертизу в цій галузі, якої в університеті немає. Тобто процес побудовано так, щоб виконавець досліджень підтримував зв'язок як з компанією, так і з університетом, а компанія впливає на проведення досліджень і розробку наукових програм університету [6].

За сучасними корпоративними стандартами найбільш далекоглядні роботодавці підбирають і додатково розвивають компетентних для себе фахівців ще під час їхнього студентства. Наприклад, компанія “Ернст енд Янг” активно співпрацює у цьому напрямі з вищими навчальними закладами, підтримуючи освітні програми у сфері фінансів, економіки, оподаткування, ІТ-індустрії. Університетам надають спеціальні грошові гранти, проводять конкурси, читають профорієнтаційні лекції тощо. “Ернст енд Янг” стала однією з перших компаній на українському ринку, котра залучає молодих фахівців на роботу не тільки після закінчення університету, але й під час їхнього навчання. Така діяльність передусім спрямована на те, щоб компенсувати брак практичних професійних навичок у студентів і навчити їх ефективно використовувати здобуті в аудиторіях теоретичні знання в реальному професійному середовищі [7].

В Україні найпоширеніші форми співпраці бізнесу з ВНЗ – стажування та практика студентів, лекції для студентів, студентські проекти, конкурси, надання вишам новітнього устаткування й технологій у форматі навчальних центрів, лабораторій тощо. Компанії майже не впливають на розробку навчальних програм і професійних стандартів. Найпоширеніша модель партнерства в Україні – підготовка спеціалістів для потреб компаній через програми стажувань (проходження практики), але ця модель не впливає на якість підготовки випускників вишів загалом. Згідно з дослідженнями Центру “Розвиток КСВ”, модель ефективного партнерства бізнесу та ВНЗ має обов'язково включати декілька різновидів співпраці, її мета – вплинути на процес підготовки майбутніх фахівців у цілому. Партнерство повинне поєднувати два аспекти: партнерство в навчальному процесі й у дослідницькій та інноваційній діяльності. Важливий аспект: через різке зростання й коливання курсу валют стає невигідно купувати за кордоном комплектувальні деталі, технології тощо. Це чудова нагода для сучасних українських підприємців і науковців змінити ситуацію, запропонувавши ринку власні значно дешевші розробки [8].

На нашу думку, сучасний механізм державного регулювання інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу в Україні слід удосконалити на основі таких ключових факторів:

- 1) заходи з розвитку взаємодії університетів, наукових установ і бізнесу:
  - спільне виконання науково-дослідних робіт із проблематики, яка викликає взаємний інтерес;
  - забезпечення першого робочого місця для випускника вишу;
  - проведення майстер-класів для студентів і викладачів ВНЗ із боку бізнесу;
  - теоретичний консалтинг бізнесу з боку ВНЗ і наукових установ;
- 2) заходи з розвитку системи оподаткування:
  - визначення відсотка зниження оподаткування прибутку підприємства з метою акумулювання коштів на реалізацію інноваційних проектів;
- 3) заходи з розвитку фінансування інновацій:
  - надання фінансових грантів (стимулювання банківської сфери через гарантування частини коштів, витрачених на інноваційні цілі);
  - надання безвідсоткової позики з подальшим поверненням тільки у випадку успішного виконання інноваційного проекту;
  - проведення державної безкоштовної (або з частковим фінансуванням) науково-технічної, економічної та за потреби екологічної експертизи інноваційних проектів.

Тож університети мають активніше співпрацювати з бізнес-середовищем. У розвинених країнах працедавці безпосередньо впливають на формування навчальних програм університетів, які, своєю чергою, готують спеціалістів, відповідно до потреб реального ринку праці. На наш погляд, цю практику необхідно застосовувати в Україні. Нині слід відновлювати сферу наукових досліджень, створювати такі механізми регулювання, в основі яких буде розвиток фундаментальної науки з інноваційним напрямом. Крім цього, важливий етап розвитку інноваційної сфери економіки – державне регулювання системи оподаткування та фінансування бізнесу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Досліджено систему податкових преференцій для підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. Охарактеризовано головні перешкоди ефективному впровадженню інноваційних технологій – недостатні законодавча та інституційна основи для підтримки бізнесу (переважно в системі оподаткування).

Досліджено провідні механізми забезпечення інноваційного розвитку бізнесу в розвинених країнах, виокремлено умови надання дослідницького й інвестиційного податкового кредиту, зменшення податку на приріст інноваційних витрат, “податкові канікули” протягом кількох років на прибуток, отриманий від реалізації інноваційних проектів, тощо.

Країни-лідери з витрат на інновації: Швеція, Данія, Фінляндія, Німеччина, Франція та Нідерланди, де рівень цих витрат становить 3,8–7 % від загального обсягу виробництва і продажу продукції.

У результаті розроблено пропозиції щодо вдосконалення наявного механізму державного регулювання інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу в Україні з урахуванням таких ключових факторів, як заходи з розвитку взаємодії університетів, наукових установ і бізнесу, розвитку системи оподаткування та фінансування інновацій.

Список використаних джерел:

1. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. Національна доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov>
2. Алексєєв І. Європейський досвід податкового стимулювання інноваційної діяльності / І. Алексєєв, Р. Желізняк // Проблеми економіки та управління : [збірник наукових праць]. – Л. – 2012. – № 725. – С. 7–16.
3. Чернова О. Податкове стимулювання інноваційної діяльності / О. В. Чернова // Економіка та держава. – 2007. – № 7.
4. Зінько Н. Інструменти стимулювання інноваційної діяльності (на прикладі Індії, Ірландії, Сінгапуру, Фінляндії, Японії) / Н. Зінько // Регіональна економіка. – 2006. – № 4.
5. Розбудова інноваційної інфраструктури в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eep.org.ua>
6. Романко О. Про співпрацю бізнесу та університетів в Канаді та Україні [Електронний ресурс] / Романко О. – Режим доступу : <http://www.csr-ukraine.org>
7. Максимець Є. Співпраця бізнесу та університетів: досвід “Ернст енд Янг” [Електронний ресурс] / Максимець Є. – Режим доступу : <http://www.uned.kneu.edu.ua>
8. Співпраця між наукою і бізнес-структурами: започатковано зустрічі науковців Університету і підприємств Львова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lp.edu.ua/node/7269>